

Naujos knygos

DAILĖS ISTORIJS ŠALTINIAI: NUO SENIAUSIŲ LAIKŲ IKI MŪSŲ DIENŲ. ANTOLOGIJA.

Sudarytoja Giedrė Jankevičiūtė.

Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, 815 p.

Antologijos, kurioje būtų skelbiami ir komentuojami dailės istorijos šaltiniai nuo seniausių laikų iki mūsų dienų, Lietuvoje nėra. Tad labai sveikintinos pastangos ir noras tokį leidinį pa-

rengti ir išleisti. Tačiau imantis tokio titaniško darbo suprantami ir rizikos faktoriai. Aprėptis „nuo seniausių laikų iki mūsų dienų“ priverčia suklusti: kokie atrankos kriterijai taikytini norint atspindėti per tokį ilgą laiką dailės istorijoje įvykusius lūžius, epochų ir įvairiausių pasikeitimų paveiktas tendencijas?

Atsakymo į šiuos klausimus ieškojau leidinio pratarinėje. Jo sudarytoja Giedrė Jankevičiūtė teigia, kad Vilniaus dailės akademijoje dėstant kursą apie dailės istorijos šaltinius ir istoriografiją dailės istorijos ir teorijos specialybės studentams susidurta su metodinės medžiagos trūkumu (p. 10). Todėl ir atsirado ši antologija, mokymo priemonė, kurios „tikslas – parodyti, kokiuose rašytiniuose šaltiniuose galima aptikti informacijos apie dailę <...> ir atskleisti tų šaltinių pobūdį bei įvairovę“. Kadangi visos įvairovės tikrai neįmanoma aprėpti viename leidinyje, dailės šaltinių pristatymui buvo pasirinktas tipologinis principas. Būtent tuo aptariama antologija skiriasi nuo kitų panašių leidinių, kurie dažniausiai sudaryti chronologiniu ar probleminiu medžiagos pristatymo principu.

Taigi antologiją sudaro 5 skyriai: I. Dailėtyros tekstai: dailės istorija; dailės kritika; parodų, muziejų rinkinių, kolekcijų, aukcionų katalogai; biografija; interviu. II. Norminiai ir programiniai tekstai: kūrybos programa, traktatas, manifestas; mokymo programa; pavyzdžių knyga, dailės praktikos užrašai. III. Egotekstai: dienoraštis, laiškas, autobiografija, atsiminimai. IV. Naratyviniai tekstai: mitai, legendos; kronika, metraštis; kelionės aprašymai ir vadovai; grožinė literatūra; eseistika; proginiai tekstai; krikščioniškieji tekstai. V. Dokumentai: inventoriūs; sąskaita, kvitas ir kiti finansiniai dokumentai; sutartis; testamentas; oficialus raštas; valstybės teisės aktas; teismo byla. Leidinio pabaigoje pridėtos recenzento pastabos skaitytojams, o priedus sudaro bibliografijos sąrašas ir asmenvardžių rodyklė.

Reikia paminėti ir nuostabą keliantį tokį gausų įvadinį straipsnį ir pateiktų tekstų komentarus rašiusių autorių skaičių. Jų net 27. Dar didesnis antologijoje pateiktus kitakalbius kūrinius vertusiųjų būrys: 22 pirmą kartą publikuojamų ir 10 anksčiau skelbtų kūrinių ištraukų vertėjų. Tekstų daug, todėl ir leidinio apimtis įspūdinga – 815 puslapių. Susidoroti su tokiu medžiagos kiekiu, sujungti ją į darnią visumą – tikrai nemenka užduotis, tekusi leidinio sudarytojai. Tarsi akrobatui pereiti virš bedugnės ištemptu lynu nuo vieno jos krašto iki kito. Ar teko kada matyti tokį šio meno virtuozą, kuris labai lengvai įveiktų atstumą? Juk jo kelyje pasitaiko įvairiausių kliūčių: lyno vibracijų, trukdančių judėti, vėjo suorų, verčiančių prarasti pusiausvyrą, netikėtų kluptelėjimų, apmaudžių paslydimų... O jei bedugnę įsivaizduosime kaip „nuo seniausių laikų iki mūsų dienų“ plytintį akivarą... Paslydimų bei kluptelėjimų neišvengta sudarant ir šią antologiją.

Nesu dailės specialistė, tik filologė, priklausanti vis dar nemenkam Lietuvos humanitarų būriui. Kadangi šio leidinio paskirtis – mokymo priemonė humanitarinių mokslų studentams, į jį žvelgiu kaip pati tikriausia ir potencialiausia jo vartotoja. Tad ko gi tikisi iš antologijos ne dailę studijuojantis, bet, sakykime, statistinis filologas ar humanitaras?

Antologijos pratarinėje teigiama, kad leidinyje skelbiama nemažai iki šiol nepublikuotų lituanistinių šaltinių. Vadinasi, lauktinas rezultatas – pasaulinis, tiksliau europinis, vieno ar kito reiškinio kontekstas ir Lietuvos vietą tame procese atskleidžiantis tekstas. Vis dėlto apgalvaujant tenka pastebėti, kad toks santykis ne visur išlaikytas, nors medžiagos tikrai esama. Ir nors sudarytoja pratarinėje paaiškina, kad „stengtasi išlaikyti pusiausvyrą tarp lituanistinių ir nelituanistinių šaltinių“, o skyriuose atsiradusias disproporcijas lėmė tik jų nevienoda istorinė svarba ir pobūdis (p. 11), tokia nuostata ne visada atrodo pateisinama ir teisinga. Gaila, kad antologijoje pritrūko vietos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paveldą puikiai reprezentuojančioms Kazimiero Jono Vaišnoravičiaus¹ ir Teodoro Bilevičiaus² dienoraščių ištraukoms. Tiesa, šie kūriniai paminėti dalyje „Kelionės aprašymai ir vadovai“, tačiau plačiau jie nepristatomi. Kaip kelionių aprašymus iliustruojantys kūriniai pateikiami: Pausanijo *Graikijos aprašymas*, Magistro Grigaliaus *Pasakojimas apie Romos miesto nuostabiuosius dalykus*, Stendhalio *Pasivaikščiojimai po Romą* ir Adomo Kirkoro *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*. Puikūs ir aktualūs tekstai, tačiau lituanistinę medžiagą šiame skyriuje tikrai svariai būtų papildžiusios ir temą apie Romą pratęsusios Vaišnoravičiaus užfiksuotos detalės, kurios bus įdomios ir šiandien vaikstantiems po amžinąjį miestą.

Jauno žemaičių bajoro, Vilniaus akademijos auklėtinio Bilevičiaus 1677–1678 m. kelionių po Europą dienoraštyje užfiksuoti ne tik kelionės įvykiai, svetimų kraštų gamtos vaizdai, butis ir papročiai, aplankyti miestai, didikų rezidencijos ir bažnyčios, prašmatnūs interjerai, šventųjų relikvijos ir su jomis siejami stebuklai, bet aprašytos ir meno, ypač architektūros, detalės, taip pat pirmieji muziejai (kustkameros). Ištrauka iš šio veikalų tikrai papildytų skyrių „Dokumentai“, kur kaip tik pateikiamas Liubčios kustkameros inventorių.

Minėtų XVII a. dienoraščių ištraukos kaip lituanistinė medžiaga būtų galėjusios papildyti ir dienoraščiams skirtą skyrių. Jame randame tik Eugenė Delacroix (1798–1863) ir Algimanto Švėgždos (1941–1996) tekstus. XVII a. dienoraščių ištraukos suteiktų šiam skyriui papildomų prasmų, parodytų aiškius skirtumus tarp skirtingų amžių dienoraščių, leistų akivaizdžiai pajusti vienos ar kitos epochos dvasią, mąstymo būdą, kintančias vertybes ir nuostatas. Galų gale taip išaiškėtų ir skirtingų amžių žmogaus santykis su dailės kūriniais, kūrėjo ir vartotojo požiūrio skirtumai.

Skaitydama antologiją ir visiškai pritardama jos sudarymo principui (įžanginis straipsnis, pristatantis aptariamą temą, ją iliustruojantys tekstai ir temą praplečiantys bei papildantys komentarai), vis dėlto pasigedau daugiau temą paaiškinančių ir geriau ją suprasti leidžiančių tekstų. Štai kad ir skyrelio „Dailės praktikos užrašai“ įžanginiame straipsnyje kalbama apie Vituvijų, Viduramžių dailės praktikos tekstą *Mappae clavicula*, vėlyvojo baroko jėzuito Andrea Pozzo dvitomį veikalą ir t. t. Tačiau kaip šią temą iliustruojanti medžiaga pateikiami tik Cenino Cennini (1370–1440) ir Leonardo da Vinci (1452–1519), labai jau artimo laikotarpio autorių, tekstai. Šiame skyriuje (ar bent jau kitame „Norminiai ir programiniai tekstai“) pasigedau bent paminėto žymaus

1 Vaišnoravičius, K. J. *Kelionė po Europą su jaunuoju kunigaikščiu Ostrogiškiu. 1667–1669 m. dienoraštis*. Iš lenkų ir lotynų kalbų vertė B. Mikalonienė ir E. Patiejūnienė, komentarus rašė K. Mačiulytė, E. Patiejūnienė, M. Čiurinskas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.

2 Bilevičius, T. *Kelionės vokiečių, čekų ir italų žeme dienoraštis*. Iš lenkų k. vertė B. Mikalonienė; lotyniškas frazės ir žodžius vertė S. Narbutas; komentarus rašė B. Mikalonienė, K. Gudmantas, G. Sliesoriūnas; vardų rodyklę parengė K. Gudmantas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.

jėzuito Antonijaus Possevino (1533–1611), kurio veikalas *Bibliotheca selecta de ratione studiorum* (*Rinktinė biblioteka apie studijų metodą*), ypač jos dalis *Tractatio de Poesi et Pictura ethnica, humana et fabulosa collata cum vera, honesta et sacra* (*Apie poeziją ir dailę. Pagoniškos, pasaulietinės, mitinės [poezijos ir dailės] sugretinimas su tikra, garbinga ir šventa*, 1593), ne kartą perleista kaip atskira knyga. Būtent šis veikalas geriausiai atspindėjo Tridento Bažnyčios susirinkimo nuostata dėl antikinės literatūros ir meno alegorinio interpretavimo metodikos³ ir turėjo lemiamos įtakos šių menų vystymuisi. O jei dar prisiminsime, kad Possevino buvo ne tik jėzuitas, bet ir politikas, diplomatas, susijęs su LDK...

Jei jau leidinys skirtas studentams, pasigedau ir platesnio literatūros sąrašo. Idealiausias variantas – po kiekvieno skyriaus nurodyti su tema susijusią literatūrą. Žinoma, kiekvienas dėstytojas tikisi, kad studentai neapsiribos tik paskaitoje pateikiama medžiaga ir žinių troškulį malšins bibliotekose nepasidalindami visų įmanomų ten rasti su išdėstytais temomis susijusių knygų. Vis dėlto tenka pripažinti, kad kai kuriems (o gal net daugumai) ši antologija bus vienintelis prisilietimas ir susipažinimas tiek su Europos, tiek ir su Lietuvos dailės istorijos šaltiniais. Kaip tik todėl būtų prasminga bent jau nurodyti, kur galima rasti tekstus, minimus įžanginiuose straipsniuose, tačiau nepateiktus antologijoje (labiausiai pasigedau bent jau menkos ištraukos iš romėnų architekto ir inžinieriaus Vitruvijaus veikalo *De architectura libri decem*⁴, apie kurį tiek daug kalbama ne viename įžanginiame tekste ar komentaruose), ar aptariamą temą praplečiančius ir papildančius šaltinius. Juk gal koks smalsuolis šalia Liubčios kunstkameros inventoriaus mieliai pastudijuotų ir Vladislovo IV Vazos savo žmonai Liudvikai Marijai Gonzagai įkeistų papuošalų inventorių⁵. Jei jau leista trykšti šaltiniui, gal vertėtų padėti ir puodelį tam gaiviam vandeniui pasisemti? Ar užtenka manyti, kad *qui quaerit reperit*?

Tačiau vienu šaltinių trūkumą kompensuoja atsiradę nauji, pirmą kartą skelbiami vertimai į lietuvių kalbą. Džiugu ir pagirtina, kad antologijoje pagaliau rasime lemiamos reikšmės Europos dailės ir kultūros istorijai turėjusių veikalų ištraukų vertimų. Iš jų minėtini Viljamo Durandiečio *Apeigynas*, Cesare Ripos *Ikonologija*, Jono Damaskiečio *Prakalbos apie atvaizdus*, Gabriele Paleotti, Federico Borromeo darbai ir kiti tekstai. Esama ir puikių grožinės literatūros kūrinių: eilėmis (koks džiaugsmas!) išverstas X a. Bizantijos poeto ir retorikos Jono Geometro kūrinys, XIII a. dvaro poeto Manuelio Filo epigramos. Smagu ir reikšminga, kad skelbiami ir nauji LDK epochos šaltiniai. Kad ir ilgai lauktas, daugeliui istorikų ir filologų iš lenkiškų šaltinių gerai žinomas Alberto Goštauto testamentas.

Taigi galima pasidžiaugti, kad leidinio sudarytoja, meistriskai balansuodama ant lyno ir turėdama pusiausvyrą padedančią išlaikyti kartį – norą pristatyti pačius įvairiausių dailės istorijos šaltinius, sėkmingai įveikė tokį nelengvą kelią. Atsirado veikalas – orientyras, nurodantis, kokiomis kryptimis ir keliais galima judėti toliau. Ir nors iš pirmo žvilgsnio, kaip pastebėjo leidinio recenzentas, antologija gali pasirodyti tik „kažkaip su daile susijusių tekstų pluoštas“

3 Bieńkowski, T. *Bibliotheca selecta de ratione studiorum Possevina jako teoryczny fundament kultury kontrreformacji. Wiek XVII. Kontrreformacja. Barok. Prace z historii kultury (Studia staropolskie, t. XXIX)*. Pod redakcją J. Pelca. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1970: 291–307.

4 Daug reikšmingų ištraukų iš šio veikalo pateikta Lenkijoje vis perleidžiamame veikalė: Tatarkiewicz, W. *Historia estetyki*. T. 1. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2009.

5 *Vladislovo IV Vazos Liudvikai Marijai Gonzagai įkeistų papuošalų inventorių*. Parengė D. Antanavičius. *Istorijos šaltinių tyrimai*. T. 2. Vilnius: LII leidykla, 2010: 219–262.

(p. 767) ar, kaip pasirodė šio teksto autorei, išsibarsčiusi labai įdomių tyrimų ir apžvalgų, originalių šaltinių vertimų ir jų komentarų mozaika, vientisą paveikslą susidėlioti palikta ši leidinį skaitysiantiems.

Vietoj baigiamųjų pastabų norėčiau pasidalinti su man šią antologiją skaitant nutikusia istorija. Recenzento pastabose radau mintį, kad „šaltinio pasitelkimas yra detektyvinė veikla“ (p. 772). Kaip tik taip. Su didžiausiu smalsumu pradėjusi skaityti Viljamo Durandiečio *Apeigną* ir jau įpusėjusi puslapį, staiga suvokiau, kad nebeseku teksto minties, o instinktyviai vis grįžtu prie pirmosios frazės „bažnyčios paveikslai (*picture*) ir puošmenos“. Akis užkliuvo ne todėl, kad paveikslai turi lotynišką atitikmenį, o puošmenos – kažkodėl ne. Ramybės nedavė tas lotyniškas *picture*. Kas čia ne taip, kad negaliu toliau ramiai skaityti? Įsivaizduoju (tai žinoma, tik įsivaizdavimas), kad jei būčiau statistinė humanitarė (būtent jiems skirtas leidinys), šiek tiek mokiusis lotynų kalbos, tai pagalvočiau, kad čia kokia klaida. Lotynų kalbos vadovėliuose tikrai parašyta kitaip, tokios formos nėra! Jei jau daugiskaita, tai *picturae*? Jei būčiau..., bet nesu. Su lotyniškais rankraščiais ir spausdintais tekstais susiduriu dažnai, labai dažnai. Taip, Durandietis, viduramžiai, veikalas pirmą kartą išspausdintas 1492 m., fonetinė rašyba... Bet iš kur studentui humanitarui, kuris tik lyžtelėjęs lotynų kalbos, visa tai žinoti? Antologijoje nurodyta, jog tekstas vertimui imtas iš veikalo *Corpus Cristianorum Continuatio Mediaevalis*, parengto kompetentingų specialistų. Deja, jo mūsų bibliotekose neaptikau, galiu tik spėti, kad leidėjai jame tikriausiai bus išaiškinę viduramžinių tekstų publikavimo principus ir jų taikomus metodus. Užtat internetinėse duomenų bazėse Durandiečio *Rationale Divinorum officiorum* leidimų tikrai daug. Akis džiaugėsi matydama pirmąjį, trijų spalvų, su nuostabiomis iliustracijomis, ir ne ką prastesnius iš XVII a. O svarbiausia, su didžiuliu malonumu pasekiau, kaip juose įvairuoja to man užkliuvusio žodžio rašyba. Pagalvojau, kad būtų buvę taip paprasta pateikti menkutę nuorodą, kad lotyniški teksto terminai pateikiami laikantis vienkovių ar kitokių šaltinio publikavimo principų. Ir dar. Jei jau lietuviškame tekste pateikiami ir lotyniški terminai, ar nevertėtų jų rašyti tuo linksniu, kuris atsiranda verčiant tekstą, ar bent jau tame pačiame sakinyje laikytis vienodos linksnių rašybos. Štai to paties Durandiečio vertimo pastraipa (p. 260):

Altoriaus puošmenos – tai skrynelės ir relikvijų dėžutės (*capsa*), drobulės (*palla*), filakterai (*phylacteria*), žvakidės (*candelabris*), kryžiai, aukso apvadai (*aurifrisio*), bažnytinės vėliavos (*vexillis*), knygos (*codicibus*), skraistės (*velaminibus*) ir baldakimai (*cortinis*).

Lotyniškas šios pastraipos tekstas toks: *Altaris vero ornatus consistit in capsis, in palleis, in phylatteris, in candelabris, in crucibus, in aurifrisio, in vexillis, in codicibus, in velaminibus et in cortinis*⁶.

Gal vis dėlto racionaliau būtų visur rašyti daugiskaitos vardininko linksnį: *capsae, pallae, phylacteria, candelabra, cruces, aurifrisium, vexilla, codices, velamina, cortinae*.

Tad šio leidinio skaitytojui linkiu įdomios kelionės į dailės istorijos šaltinių pasaulį.

Živilė Nedzinskaitė

⁶ Lotyniškas tekstas iš: *Rationale Divinorum officiorum* a R. Gulielmo Durando. Lugduni: Sumptibus Ioannis Baptistae Buysson, 1592: 29. Internetinė prieiga: books.google.it/books/about/Rationale_divinorum_officiorum.